

A NEMESI VÁRMEGYE AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS TÜKRÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HUNYADI- ÉS A JAGELLÓ-KORRA

LIKTOR Zoltán Attila
joghallgató (PPKE JÁK)

A (vár)megye hazánk közjogi rendszerében több mint ezer éves múlttal bír. A magyar rendi alkotmányos berendezkedés e tartósnak bizonyult elemének, a nemesi vármegyének jellege, és a rendi alkotmány(osság)ban betöltött szerepe, évszázadokon át alakuló jog- és hatásköre éppen a Hunyadi- és a Jagelló- királyok idején nyerte el legjellegzetesebb jegyeit. Magyarországon a Jagelló-kor (1490–1526) általában a süllyedés és a romlás évtizedeként, Jagelló- királyaink pedig gyengekezű, tehetetlen bábokként élnek a történelmi köztudatban. A következőkben – az ország különböző részeiben elterülő vármegyék korabeli forrásai segítségével, valamint a legújabb kutatások eredményeinek figyelembevételével – a nemesi vármegye XIII. században keletkező, igazságszolgáltatásban betöltött rendkívül jelentős szerepét elemezzük, amely a XV–XVI. század fordulóján teljesedett ki leginkább. A vármegyék egymás után kapták meg törvénykezési jogosítványaikat, s emellett a vármegyei autonómia és a központi kormányzattól való (pénzügyi és szervezeti) függetlenedés is ezekre az évtizedekre tehető. A nemesi vármegye által választott szolgabírák mellett az alispánok (ki)választását is elérték a Jagelló-korban. A vármegye élén álló (fő)ispánt ugyan a király nevezte ki, de már Hunyadi Mátyás (1458–1490) Decretum Maiusa (1486) királyi tanácsi hozzájáruláshoz kötötte azt, II. Lajos uralkodása (1516–1526) alatt pedig azt is elérték a rendek, hogy a főispán, királyi tanácsnak tett esküjének okmányát köteles legyen a vármegyén bemutatni, különben a vármegye megtagadhatta beiktatását.

1. A nemesi vármegye törvénykezési jogkörének (ki)alakulása

A vármegye legfontosabb közjogi szerepe még a XV. század végén is az igazságszolgáltatás volt, nem pedig a politikai tevékenység.¹ Az ‘önállósodási igénynek’ már a

¹ TRINGLI István: Megyék a középkori Magyarországon. In: NEUMANN Tibor – RÁCZ György (szerk.): *Honoris Causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet –

XIII. század elejéről egyértelmű jelei lelhetőek fel. „Királyi felségünktől alázatosan kértük, adna nekünk szabadságot, hogy ítélkezhessünk” – olvashatjuk az 1232-ben kelt, Zala vármegye bíráskodással kapcsolatos autonómia iránt megfogalmazott törekvését az ún. kehidai oklevélben.² Hagyományosan ettől kezdve számítjuk a nemesi vármegyéknek a hatalom igazságszolgáltatási ágában betöltött jogkörét.

A Szent István-i központosított királyi vármegye feladata volt a vármegyében lakók védelme, a jogszolgáltatás és a közigazgatás ellátása, azonban az ennek anyagi feltételeként szolgáló várbirtokoknak a XII. és a XIII. század fordulóján lezajló nagy eladományozási hulláma következtében a királyi vármegye már nem volt képes ezt a kötelességét megfelelően ellátni. Ezt a megállapítást maga a kehidai oklevél támasztja alá, miszerint a hatalmaskodások okozta sérelmeket a királyi vármegye már nem volt képes kielégítően orvosolni, és így fogalmazódott meg az igény a vármegyék lakosai részéről, hogy a maguk által, maguk közül választott bírák – később belőlük lettek a szolgabírák – szolgálthassanak igazságot.³

Igazságot, mégpedig az ország régi szokása és szabadsága szerint „helyes és törvényes igazságot” minden félelem nélkül, még hozzá úgy, hogy a király egy bírót se kényszerít(hes)sen a joggyakorlat megváltoztatására.⁴ E két alapkövetelményt kiolvashatjuk magukból a vármegyei törvényszéki forrásokból is. Egy 1498-ban kelt Szatmár vármegyei oklevél tanúsága szerint „a vármegye az igazságot mindenkinek egyenlő mértékben szeretné mérni”,⁵ egy 1509-ben keltezett oklevélben pedig a meghatározott törvénycikkelyeknek megfelelő („iuxta certa articula decretalia”) döntéshozatali kötelezettségét hangsúlyozza a vármegye.⁶

A XIII. századtól a vármegyéknek a vármegye területén élő lakosok feletti bíráskodási joga egyre inkább ténylegessé vált, és e század végétől már bizonyíthatóan a vármegyei választott szolgabírákkal együtt ítélkezett a főispán. Szatmár vármegyében még az 1280-as években a kiküldött (király)bírákkal, 1299-től már bizonyíthatóan a szolgabírákkal,⁷ Szabolcs vármegyében már a nyolcvanas években szolgabírákkal együtt ítélkeztek a főispánok.⁸ Az 1290-es években, Ugocsa vármegyében a főispán még a kiküldött (király)bírákkal „Nos Ladislaus comes de Vgacha et quatuor iudices in pro-

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009. 32.

² WENZEL Gusztáv (szerk.): Árpádkori új okmánytár. Budapest, Eggenberger. 1873. 249.: „a domino nostro Rege petiuimus humiliter et deuote, ut nobis daret licenciam iudicandi”. (ford. Mezey Barna)

³ MEZEY Barna: *A magyar jogtörténet forrásai*. Budapest, Osiris, 2005. 106.

⁴ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár*. (latin-magyar kétnyelvű kiadás) Budapest, Franklin. 1899–1901. [a továbbiakban: *CJH*] 1490. Az ún. farkashidai oklevél 14. §.

⁵ PITI Ferenc – NEUMANN Tibor – C. TÖTH Norbert (szerk.): *Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524)*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2010. [a továbbiakban: Szatmár] 441. (a forráskiadások esetén nem az oldalszámot, hanem a forráshely sorszámat jelöljük).

⁶ Szatmár i. m. 458.

⁷ Szatmár i. m. 1–6.

⁸ PITI Ferenc: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. (1284–1386)*. Szeged–Nyíregyháza, Jósa András Múzeum Kiadványai, 2004. 1. [a továbbiakban: Szabolcs I.]

vincia eadem deputati”⁹, 1299 után már kizárólag a négy szolgabíróval¹⁰ ítélkezett, ahogyan Bereg,¹¹ Győr („Nos magister Symon comes Iauriensis et quatuor iudices nobilium eiusdem comitatus”)¹² és Tolna vármegyében is.¹³ A források alapján bizonyítható, hogy a XIV. század elejére a királyi akarat, miszerint „az ispán négy választott nemes nélkül ne merjen ítéletet hozni vagy bírászkodni”,¹⁴ országszerte megvalósult tehát.

III. András király törvényei már egyértelműen kimondták, hogy a nádor akadályoztatása esetén a vármegye (a főispán, és a szolgabírák) annak nemes és nem nemes lakosai felett egyaránt ítélkezhesen.¹⁵ Ez világosan rögzíti azt a már országszerte elterjedt gyakorlatot, miszerint az igazságszolgáltatás élesen kettévált vidéki és kuriális bírászkodásra. A királyi bírászkodás alá tartozás, mint a négy legfőbb nemesi sarkalatos jog egyike ezen a ponton tehát már megszorítást szenvedett, azonban hozzátartozik, hogy az addig a király, illetve az őt képviselő főispán mellett a vármegye joghatósága alá (is) kerül a nemes. De kiemelendő, hogy a sarkalatos jogosítvány lényege – azaz, hogy más nemes továbbra sem bírászkodhat felette – továbbra is teljesen megmaradt, nem vett hűbéri jelleget az alkotmányfejlődés.¹⁶

A vármegye kormányzata ekkor még kétpólusú volt, részben királyi – a főispán, aki király megbízottja –, másrészt viszont autonóm, hiszen a szolgabírák már a vármegye szolgálatában álltak. Van olyan álláspont, amely a szolgabíró intézményét nem alulról jövő, hanem felső, királyi kezdeményezésként értékeli azzal magyarázva, hogy országszerte viszonylag azonos számú (három-négy) szolgabírák állnak a vármegye szolgálatában már a XIII. században.¹⁷ A vármegye által választott¹⁸ szolgabíró egyébként nem fogadhatta el a tisztséget, ha a király vagy más báró¹⁹ alkalmazásában állt, vagy zsoldot

⁹ C. TÓTH Norbert: *Ugocsa megye hatóságának oklevelei. 1290–1526*. Budapest, MTA. 2006. 2. [a továbbiakban: Ugocsa]

¹⁰ Ugocsa i. m. 5.

¹¹ NEUMANN Tibor: *Bereg megye hatóságának oklevelei 1299–1526*. (A Szabolcs-szatmár-beregi Szemle Füzetek, 3.) Nyíregyháza, 2006a. 1. [a továbbiakban: Bereg]

¹² HORVÁTH Richárd: *Győr megye hatóságának oklevelei 1328–1525*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai) Győr, 2005. 1. [a továbbiakban: Győr]

¹³ SZAKÁLY Ferenc: *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525)*. Szekszárd, Wosinszky Mór Múzeum, 1998. 1. [a továbbiakban: Tolna]

¹⁴ BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. 43.; János M. BAK – György BÓNIS – James Ross SWEENEY: *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Decreta Regni Medievalis Hungariae 1000-1301*. Idyllwild, California, 1999. [a továbbiakban: *DRMH I.*] 1290. évi III. tc.: „Nec comes iudicium recipere aut iudicare praesumat absque quatuor nobilibus nominatis”.

¹⁵ *DRMH I.* 1290. évi VIII. tc.

¹⁶ *CJH* 1492. évi XC. tc. 1. §. Nem érinti a kérdés azt, ha egy nemes (az úriszék tartásának kötelezettségét fenn nem bírván tartani) másik nemes joghatósága alá veti magát, amely tömegesen nem terjedt el az országban.

¹⁷ TRINGLI (2009) i. m. 27.

¹⁸ TRINGLI (2009) i. m. 41.

¹⁹ A bárók alatt a XV. században még az országos tisztséget viselőket értették, ezeket részletesen felsorolja Werbőczy. Ld. WERBŐCZY István: Hármaskönyv. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici* –

kapott, vagyis mai fogalmaink szerint összeférhetetlenség esetén nem tölthette be ezt a tisztséget.²⁰

2. A bírák ‘függetlensége’

A főispánok kiemelt felelősséggel tartoztak a jogélet tisztaságáért. Már az 1222-es Aranybulla is rögzítette, hogy ha a főispán vára népét megkárosítja és ezt rábizonyítják, közjogi méltóságát veszítse és az okozott károkat is térítse meg.²¹ 1479-ben Hunyadi Mátyás a kolosmonostori konvent útján rendelt el vizsgálatot hatalmaskodás vádjában ért Deésy máramarosi főispán ügyében,²² Guthy Országh Mihály nádor és ecsedi Báthory István országbíró 1481-ben többrendbeli hatalmaskodásért Blagay Ferenc főispánt a Zágrábban tartott közgyűlésen fő- és jószágvesztésre ítélték.²³

A bírák, illetve az igazságszolgáltatás pártatlanságát – mai szóval függetlenségét – igyekeztek fenntartani, és ha gyanú merült fel vele kapcsolatban, nem egyszer a legfőbb közjogi főméltóságok avatkoztak bele az eljárásba éppen a törvényesség megtartása érdekében.²⁴ Ezt tanúsítja Hunyadi János kormányzó levele Szatmár vármegyének,²⁵ Hunyadi Mátyás rendelete Máramaros vármegyének,²⁶ vagy Szapolyai István nádor 1494-ben kelt levele, amelyben Szapolyai arra utasítja Bereg vármegyét, illetve Kállay alispánt, hogy tegye át az ő nádori bírósága elé a vármegye előtt lévő, Kállay saját jobbágyaival kapcsolatos ügyét, mivel senki sem lehet ugyanazon ügyben egyszerre bíró és felperes is („nemo in una et eadem causa iudex et actor simul esse potest”).²⁷ A bírák függetlenségének és törvényes eljárásuk alaptalan megkérdőjelezésének esetén hűtlenség vétkében is marasztalhatták a delikvenst.²⁸ A visszaéléseknek még a látszatát is elkerülendő tiltották el, hogy a bírák (ítélőmesterek) otthonaikban ítéelkezhessenek, és az ügyben keletkezett okiratok vonatkozásában egy másik nagybíró ítélőmesterét ellenjegyzési kötelesség terhelte.²⁹

Rendkívül érdekes II. Ulászló (1490–1516) egy Ugocsa vármegyének 1496-ban írt mandátuma, amelyben utasítja a vármegyét, hogy a vármegye által a vármegye főispánjának, bélteki Drágffy Bertalannak, mint alperesnek és Perényi Gábornak, mint felperesnek ügyében a Drágffy javára hozott ítéletet ne hajtsa végre, hanem tegye át a

Magyar Törvénytár. (latin-magyar kétnyelvű kiadás) Budapest, Franklin. 1897. [a továbbiakban: *HK*] I. 94.

²⁰ *CJH* 1492. évi XXXIV. tc.

²¹ *CJH* 1222. évi XIV.

²² MIHÁLYI János: *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból.* Máramarossziget, Mayer és Berger Könyvnyomdája. 1900. 318. [a továbbiakban: Máramaros]

²³ THALLÓCZY Lajos – BARABÁS Samu: *A Blagay család oklevéltára.* Budapest, MTA. 1897. 205. [a továbbiakban: Blagay oklt.]

²⁴ Tolna i. m. 207.

²⁵ Szatmár i. m. 398.

²⁶ Máramaros i. m. 260.

²⁷ Bereg i. m. 239.

²⁸ *CJH* 1492. évi LXX. tc.

²⁹ *CJH* 1492. évi LXIX. tc.

pert elé, a királyi kúriába, mivel az ítéletet hozó alispán Drágffy familiárisa volt, így összeférhetetlenség áll fenn a személyét illetően.³⁰ Később Ulászló értesíti a vármegyét, hogy az ítéletet hatályon kívül helyezte és utasítja a vármegyét, hogy ha Perényi újra pert indítana, akkor az eljárást és ítélethozatalt ne az alispán végezze, hanem kizárólag a szolgabírák, és ha még azzal az ítélettel is elégedetlen lenne Perényi, akkor tegyék át a pert az ítélettel együtt a kúriába.³¹ A vármegyét ért jogtalan rágalmozás (részrehajló ítélezés vádja) miatt azonban nem vonakodtak a megyei hatóságok a tetemes (száz forint) bírság kiszabásától sem.³²

3. A vármegye joghatóságának alakulása

A vármegye élén álló főispán a király által – de a XV. század végétől királyi tanács akaratával és hozzájárulásával³³ – kinevezett közjogi méltóság volt, aki ugyanakkor a XIV-XV. század folyamán elvesztette mind a bíraskodásban, mind a közigazgatásban betöltött korábbi meghatározó szerepét, amelyet tőle fokozatosan az alispán vett át.³⁴ Találhatóan fogalmaz Kulcsár Péter, amikor azt írja, hogy a királyok a vármegyei nemesiséggel együttes erővel lassan-lassan koptatták tehát a főispán jogkörét.³⁵ A 'kivonulás' körüli bizonytalanságot tükrözik Anjou Lajos király Bereg vármegyének írott levelei, amelyben az ispán vagy alispán kettős címzés szerepel.³⁶ Máramaros vármegyében az oklevelek tanúsága szerint még a XV. század második felében is ítéleztek a főispánok,³⁷ holott a környékbeli vármegyékben már jóval korábban átadták e jogkört az alispánoknak.

A XIII. században terjed el a nádori közgyűlés, mint intézmény, amelyet eleinte (1250-es évek) még a király maga, aztán később (1270-es évektől) már csak a nádor, illetve a király által kinevezett személy elnökletével tartottak.³⁸ A nádorok a XIII. század

³⁰ Ugocea i. m. 126.

³¹ Ugocea i. m. 128.

³² C. TÓTH Norbert: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. 1367–1526*. Budapest-Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2002. 169–170., 184. [a továbbiakban: Szabolcs II.]

³³ *CJH* 1486. évi LX. tc.

³⁴ A vármegye hatósági oklevelek alapján ez egyértelműen kiderül, mivel az Anjou-korban már az ispán és az alispán valamint a szolgabírák, azt követően viszont az alispáni címzés jelenik meg, az ispáné nem. Ld. pl. Szatmár, Ugocea vármegye hatóságának okleveleit, Szabolcsban még az 1390-es években is előfordul az ispán, de utána csak az alispán(ok), Szana vármegyéből 1360-ból származik az oklevél, amelyben hatalmaskodás ügyében tett vizsgálatról tesznek jelentést Lajos királynak, ld. THALLÓCZY Lajos – HORVÁTH Sándor: *Alsó-szlavóniai okmánytár. (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1240-1710*. Budapest, MTA, 1912. 45. [a továbbiakban: Alsó-szlavóniai oklt.]

³⁵ KULCSÁR Péter: *A Jagelló-kor*. Budapest, Gondolat, 1981. 98.

³⁶ Bereg i. m. 27., 45.

³⁷ Máramaros i. m. 236. Az 1457-ben keltezett oklevél kezdő sorai: „*Nos Ladislaus de Wpor et Michael de Pesthyen, comitatus Maramarusiensis comites memoriae commendamus*”.

³⁸ SZÓCS Tibor: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Budapest, MTA, 2014. 169.

végétől³⁹ már saját jogukon és nem királyi felhatalmazással tartottak közgyűléseket,⁴⁰ amint azt kiolvashatjuk Szatmár vármegye 1323-ban kelt két okleveléből is, amelyben Drugeth Fülöp nádor elnöklete alatt kelt határozatokról számolnak be.⁴¹ Követve e mintát a szlavón bán, majd az erdélyi vajda és a XIV. századtól királyi vagy nádori parancsra tartottak közgyűléseket már maguk a vármegyék is,⁴² amit tanúsít Bereg vármegye 1313-ból származó oklevele, amelyben a négy szolgabíró jelenti a királynak, hogy a vármegye minden nemesse és várjobbágya „quatour iudices nobilium de comitatu de Bereg et universi nobiles et iobagiones castris” részvételével közgyűlést tartott a király parancsára egy birtokjoggal kapcsolatos ügyben.⁴³

Ugyanezzel a fordulattal él Szatmár vármegye 1333-ban kelt levele Anjou Károly királynak, amelyben a királyi parancsra összehívott közgyűlés határozatát ismertetik.⁴⁴ Az oklevelekből kiderül, hogy betartották a törvényi rendelkezést, miszerint a nádor kíséretével és a meghívott bírótársakkal – ispán/alispán, négy szolgabíró és az 1330-as évektől 8-12 esküdt, akit a vármegye a közgyűlés időtartamára választott⁴⁵ – ne falura, vagy városra, hanem lehetőleg táborba vagy mezőre,⁴⁶ azaz nemesi birtokon kívülre szálljon meg. Ennek a szabálynak szintén alkotmányjogi jelentősége volt, ezáltal a nemesiség gazdasági helyzetét védték – a nagyszámú kíséret ellátási kötelezettségének ilyen módon való kiiktatása által –, amit már az 1222-es Aranybulla is biztosított.⁴⁷

A okleveles forrásokból arra a következtetésre jut(hat)unk, hogy a Luxemburg Zsigmond (1387–1437) utáni polgárháborús és zavaros időkben (1437–1457) elszaporodott hatalmaskodási és birtokfoglalási ügyek növekvő terheit nem tudták kellően koordinálni a megyék. Emiatt már a század közepén törvényben kötelezték a főispánt és a szolgabírákat – amit egyértelműen a teherkönnyítés szándékának tudhatunk be –, hogy külön királyi vagy nádori felhatalmazás nélkül ítélkezni és az ítéletet végrehajtani tartoznak ezekben az ügyekben.

Garanciaként hozzáillesztették, hogy ha a főispán e kötelességét vonakodnék el látni, akkor hivatalát veszítse.⁴⁸ Korábban a király, esetleg a királyné, a kormányzó, a nádor, az országbíró, a macsói bán vagy éppenséggel az országnagyok (talán maga a(z) ún. nagyobb) királyi tanács?) utasították a vármegyét, hogy kikiáltott közgyűlés módjára állítson fel törvényszéket vagy rendelt el egyenesen kikiáltott közgyűlést az ügyek

³⁹ *DRMHI* 1290. évi XIV. tc.

⁴⁰ Szócs i. m. 171.

⁴¹ Szatmár i. m. 31., 32.

⁴² Szócs i. m. 169.

⁴³ Bereg i. m. 7.

⁴⁴ Szatmár i. m. 54–55.

⁴⁵ Szatmár i. m. 55.

⁴⁶ Szócs i. m. 174.

⁴⁷ *CJH* 1222. évi III. tc. 1. §.

⁴⁸ *CJH* 1454. évi XV. tc.

elbírálására.⁴⁹ Ezzel a nagy jelentőségű törvénnyel viszont a vármegye hatáskörét a korábbiakhoz képest jóval kiszélesítették.

Később, Hunyadi Mátyás *Decretum Maiusa* (1486) lényegében az addigi szabályozást és gyakorlatot a vármegye joghatóságának megerősítésével szilárdította tovább. Ehhez kapcsolódott a nádori közgyűlések eltörlése, amire ugyan nem először és nem is utoljára került sor ekkor.⁵⁰ Az így egyre szélesebb körben a vármegyére nehezedő közjogi kötelezettségen kívántak enyhíteni annak hangsúlyozásával, hogy a peres felek – bármely ügyben, az eljárás bármely szakaszában – szabadon peregeyzséget köthetnek,⁵¹ amellyel a források szerint éltek is a peres felek.⁵²

A módosabb nemesek ugyan kiváltságokat kaptak a királyoktól, amely mentesítette őket a vármegyei törvényszék joghatósága alól. 1447-ben kelt Hunyadi János kormányzó Szabolcs vármegyéhez intézett mandátuma, amelyben eltiltja a vármegyét egy nemes – egy a közte és egykori familiárisa között a megyegyűlésen kitört viszály kapcsán történő – megbüntetésétől, és felkéri az ügyet az ő bírósága elé.⁵³ Hunyadi Mátyás uralkodása nagy részében maga is adományozott ilyen privilégiumokat,⁵⁴ azonban később az örökös grófokra vonatkozóak kivételével eltörölte e kiváltságokat, elősegítve ezzel a vármegye autonómiájának szélesítését.⁵⁵ Mátyás halála után a bárók megerősödését jelzi, hogy az 1492. évi országgyűlésen elérték, hogy újra mentesek legyenek a vármegye joghatósága alól, a három évvel későbbi országgyűlésen azonban a köznemesség felülkerekedését tükrözi az a tény, hogy ismét a vármegye joghatósága alá kényszerítették a bárókat, ahová nemes és nem nemes is perbe hívhatta őket.⁵⁶ Az uralkodók ennek ellenére később is adományoztak ilyen kiváltságokat, 1495-ben II. Ulászló király terebesi Perényi Gábort mentesíti a vármegye joghatósága alól.⁵⁷ Mohácsot követően minden privilégium eltörlésének, és valamennyi nemes vármegyei joghatósága alá kényszerítése óhajának is hangot adtak a rendek.⁵⁸

⁴⁹ Szatmár i. m. 372., 374., 376. (Luxemburgi Erzsébet királyné egy birtokfoglalási ügyben írt Szatmár megye hatóságának, illetve Bereg i. m. 39., amelyben Piast Erzsébet királyné ír Bereg megye ispánjának egy hatalmaskodási ügyben), 381., 385., 390., 395., 398., 400., 402.; Tolna (1998) i. m. 40., 76. Kotromanic Erzsébet királyné 1384-ben, Czilly Borbála királyné pedig 1413-ban hatalmaskodási ügyben eljárásra szólítja fel Tolna vármegyét. Ugocsa i. m. 48. Az országnagyok levele Ugocsa megye hatóságához 1451-ben kelt. Tolna i. m. 116.

⁵⁰ *CJH* 1471. évi V., 1478. évi VII., 1486. évi I., 1492. évi XXXV. tc.

⁵¹ *CJH* 1486. évi V. tc.

⁵² Máramaros i. m. 309.

⁵³ Szabolcs II. i. m. 484.

⁵⁴ Máramaros i. m. 289. 1469-ben máramarosi nemeseket ment fel a moldvai hadjáratban tanúsított vitézségükért a vármegye joghatósága alól.

⁵⁵ *CJH* 1486. évi XXI. tc.

⁵⁶ *CJH* 1492. évi LXXII., 1495. évi XV.

⁵⁷ TRINGLI István: *A Perényi család levéltára 1222–1526*. Budapest, Magyar Országos Levéltár, MTA Történettudományi Intézet, 2008. 676. [a továbbiakban: Perényi oklt.] Az 1495. évi dekrétum előbeszède szerint Szent György napot (ápr. 24.) követő tizenötödik napra hirdetett országgyűlés harminckét napig tartott, azaz nyár elején meghozták a vármegyei joghatóság alá kényszerítő rendelkezést, Perényi Gábornak az uralkodó 1495 decemberében adományozta a kiváltságot.

⁵⁸ *CJH* 1526. évi XXXIII. tc.

A vármegyei közgyűlést illette meg tehát az ítélkezés joga, amely idővel átkerült az abból kiváló vármegyei törvényszékhez (sedes judiciaria, sedria), amelyen az alispán, négy szolgabíró, esküdtek, megyei jegyző, és a megyei nemességből való módosabb bírótársak vettek részt.⁵⁹ Az alispáni széken (sedes vicecomitii) az alispán ítélkezett egy szolgabíróval és egy esküdtel, bizonyos polgári ügyekben, amelyet a XVI. század elején már törvény is rögzített, és ahonnan a sedriához lehetett fellebbezni.⁶⁰ A források alapján megállapíthatjuk, hogy a jog számos területét érintették a vármegyék elé kerülő ügyek. Többségében polgári,⁶¹ valamivel kevesebb büntető,⁶² elvétve közigazgatási, valamint eljárási, vagy perjogi ügyviteli oklevelek állnak rendelkezésünkre.

Nemes ember a vidéki bíraskodás vonatkozásában főszabály szerint csak a vármegye igazságszolgáltatása alatt állt, más bírói fórum – például városi bíróság – nem vonhatta felelősségre, eltekintve a helyszínen történő bűncselekmény elkövetése közbeni tettenérés („in flagrante delicto”),⁶³ valamint az adósság elismerése, illetve a várnagyként, vagy valamilyen tisztséget viselőként az „ura erőhatalmával” okozott kártétellel járó bármely jogtalanságot elkövető,⁶⁴ bárhol történő letartóztatásának esetétől.⁶⁵ A város és a vármegye között – a jogalkotói szándék ellenére – meglévő ‘sokszázados’ feszültséget tükrözi Szepes vármegye és Késmárk összeütközése egy szepesi nemesnek a város általi letartóztatása és fogva tartása következtében. Az országos botrányt kavarázó ügy jelentőségét mutatja, hogy Szapolyai György szepesi főispán és Hedvig tescheni hercegnő az ellentéteket csillapítandó személyesen avatkoztak be.⁶⁶

A törvényes ítélet nélküli elmarasztalás, letartóztatás tilalmát főszabályként már az I. Aranybulla is rögzítette,⁶⁷ amit 1492-ben elfogadott dekrétumban csupán újfent rögzítettek.⁶⁸ Nemes közvetlenül kúriai fórum (királyi bírósága) elé a XV. század végétől hűtlenség eseteiben, valamint – koronként változóan – nagyobb hatalmaskodás miatt, és csak a királyi tanács,⁶⁹ később csak az országgyűlés döntése után volt idézhető,

⁵⁹ *CJH* 1498. évi XV. tc. 5. §., pl.: Heves vármegyei tisztviselők névsora – például Apczy, Balogh, Dorogffy, Dévay – jól tükrözi a törvényi rendelkezéshez igazodó joggyakorlatot. Vö. Orosz Ernő: *Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai*. Eger, Egri Nyomda Részvénytársaság, 1906. 323–336.

⁶⁰ *CJH* 1504. évi VIII. tc.

⁶¹ Így adásvétel, bérlet, ajándékozás, kölcsön, zálog, letét, kártérítés, tulajdon- és birtokkérdések tisztázása, használati jogok stb.

⁶² Így különösen emberölés, gyújtogatás, rablás, jobbágyok, jószágok erőszakos elvitele stb.

⁶³ *HK* I. 9. 2–3. §§.

⁶⁴ *CJH* 1492. évi XXIV. tc.

⁶⁵ *CJH* 1492. évi CII. tc.

⁶⁶ Szapolyai oklt. i. m. 494–495. Hedvig hg. a város nemes ember elfogására szóló kiváltásának bizonytalansága esetén a nemes alispánnak történő azonnali átadására, Szapolyai György főispán pedig a követelésük jog, és nem az erőszak útján való érvényesítésére („si quispiam contra eum agere aliquid pretendit, iure mediante, et non via facti prosequantur, secus itaque in hoc non facturi”) szövegeztette fel a várost. A nemes ugyan elengedték a késmárkiak, azonban a vármegye elégtételt követelt az illető nemes súlyos jogsértése miatt, ld. uo. 499–500.

⁶⁷ *CJH* 1222. évi II. tc.

⁶⁸ *CJH* 1492. évi XI–XII. tc.

⁶⁹ *CJH* 1464. évi III., 1492. évi XIII. tc.

még hozzá a következő országgyűlés idejére.⁷⁰ Rendkívül érdekes Werbőczy István 1526-ban hűtlenséggel való megvádolása, amelyet az udvar a diéta törvénytelen összehívására (1525), illetve nádorrá választatására alapozott,⁷¹ holott a hűtlenség tényállásainál⁷² ezek nem voltak felsorolva. A dekrétum egyik szakasza, „evidenter se erigens contra statum publicum regis et coronae”, azaz „aki az alkotmány, a király, vagy a korona közhatalma ellen támad” fordulat azonban a bíróság számára meglehetősen tág jogértelmezésre ad(hat)ott lehetőséget.⁷³

A nem nemes ellen elkövetett nagyobb hatalmaskodás esetén azonban a vármegye törvényszéke előtt kellett felelnie a nemesnek.⁷⁴ Ez nagyban hozzájárult a vármegyék autonómiájához, hiszen a vármegyei lakosok felett nem külső bírói fórum, hanem – a legsúlyosabb eseteket kivéve – maga a vármegye ítélkezett. A város és a vármegye közötti feszültség mérséklésének lehet tanúja az az 1461-ben kelt rendelkezés, amelyben Hunyadi Mátyás eltiltja Sziget városát és a máramarosi főispánt is egy szigeti polgár által egy máramarosi nemes birtokán elkövetett erőszakoskodás tárgyában keletkezett per lefolytatásától, majd egy ‘kivülállót’, Szapolyai Imre kincstartót bíz meg a törvénykezéssel.⁷⁵ A vármegyei hatósági oklevelekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a leggyakoribb bűncselekmény, amely a vármegye elé került, a hatalmaskodás körébe tartozott.⁷⁶ Akadt rá példa, hogy a hatalmaskodással szemben egyenesen az uralkodó személyesen lépett fel, még hozzá katonai úton, és szabályos hadjáratot vezetett, mint II. Ulászló király 1494-1495 fordulóján Újlaky Lőrinc herceggel szemben.⁷⁷

4. A király és a sedria kapcsolata

A kiemelt fontosságú ügyek vitelében az uralkodók személyesen is részt vettek. Bereg vármegye oklevele szerint, amelyet 1455-ben írtak Habsburg László királynak, hivatkoznak a király korábbi levelére, amit az ő saját utasítására, valamint a bárók, főpapok általános döntésére „de commissione eiusdem vestre serenitatis ex deliberatione prelatorum et baronum generaliter facta”⁷⁸ adott ki. 1474-ben Perkedy László szabolcsi alispán meggyilkolása az egész országot fellármázta, Hunyadi Mátyás az „istenbe

⁷⁰ *CJH* 1495. évi III. tc., *HK* II. i. m. 75., Közrejátszhatott ebben az Újlaky Lőrinc herceg elleni – hűtlenséggel való megvádolása utáni – 1494–1495. évi királyi hadjárat.

⁷¹ KUBINYI András: Országgyűlési küzdelmek Magyarországon 1523-1525-ben. In: NEUMANN– RÁCZ (szerk.) i. m. 137.

⁷² *CJH* 1462. évi II., 1495. évi IV. tc.; *HK* I. i. m. 15.

⁷³ MARTYN RADY: *Customary law in Hungary. Courts, Texts, and the Tripartitum*. New York, Oxford University Press, 2015. 113.

⁷⁴ *CJH* 1498. évi XXXVIII. tc.

⁷⁵ Máramaros i. m. 254.

⁷⁶ Így például a jobbágyság erőszakos elvitele (Bereg i. m. 261.), vissza nem engedése, a jószágok elhajtása, bor, termény elrablása, tönkretétele stb., jobbágyság, nemes urak, asszonyok megverése, megölése. A vádlottak és elítéltek között nők is akadtak, ld. Bereg i. m. 237., Máramaros i. m. 323.

⁷⁷ FEDELES Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2012.

⁷⁸ Bereg i. m. 202.

vetett hitükre és a szent korona iránti hűségükre való tekintettel” az egész vármegye nemességét hívja fel a tettesek felkutatására és megbüntetésére.⁷⁹

Számos oklevél maradt fenn, amelyben a király utasítja a vármegyét, hogy ha a felperes nem ért egyet a törvényszék által hozott ítélettel, tegyék át a pert (az ítélet teljes leírásával) a királyi kúriába az ő személyes jelenléte elé.⁸⁰ II. Ulászló kisvárdai Wárdaj János és Aladár hatalmaskodási ügyében a leleszi konventnek írott levele szerint személyesen kívánt ítélekezni,⁸¹ és számos egyéb oklevél fennmaradt, amelyet az uralkodó bocsátott ki⁸² és nem csupán a nevében adtak ki, azonban a mindennapi apró-cseprő ügyekbe nyilvánvalóan nem avatkoztak bele az uralkodók.

A király nevében a személynök,⁸³ illetve a kancellária által kiadott okiratok mellett számos, a nádor, illetve az országbíró⁸⁴ által írt levél is van, amely egy-egy ügy kivizsgálására hívja fel a megyei hatóságokat,⁸⁵ és a vizsgálatról szóló jelentést szintén az azt elrendelőnek címezték.⁸⁶ 1493 őszén két hatalmaskodási ügyben írt a nádor, Szapolyai István Szabolcs vármegyének, a vármegyei hatóság a választ ugyanúgy Szapolyainak címezve küldte vissza.⁸⁷

1509 és 1510 között Perényi Imre nádor a távollévő (Csehországba utazó) Ulászló király nevében,⁸⁸ 1523-ban Báthory István nádor a távollévő (1522. február és 1523. május között szintén Csehországban tartózkodó) Lajos király nevében, mint helytartó (locumtenens)⁸⁹ a király helyett írta parancsait a vármegyék hatóságainak.⁹⁰ Szabolcs vármegye egyik jelentésében ugyanígy kiemeli a nádor helytartóságát, és azt a vármegyei hatóság nem mint nádornak, hanem mint a király nevében eljáró helytartónak írja.⁹¹ Ugyanakkor ezeken kívül egyetlen oklevél sincs (legalábbis az általunk vizsgált vármegyék oklevelei között), amit a nádornak ne mint nádornak írtak volna a király magyarországi tartózkodása idején.

⁷⁹ Szabolcs II. i. m. 624.

⁸⁰ Szatmár i. m. 432.

⁸¹ NEUMANN Tibor: II. Ulászló koronázása és első rendeletei (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról). *Századok*, 142., 2008/2. 324–325.

⁸² E leveleken a „*Commissio propria domini regis*” formula olvasható.

⁸³ NEUMANN Tibor: Verbóci István 1520. évi utazásai Szatmár megyében. A somlyói Bátoriak és a Móroc-örökség. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*, 41., 2006. 290–293. [a továbbiakban: NEUMANN (2006b)] A személynök őrizte a király bírói pecsétjét, és természetes volt, hogy a személynök a király nevében bocsátja ki az okleveleket, így leginkább csak azok az oklevelek köthetőek az uralkodó által személyesen kiadottakhoz, amelyen a király saját kezű aláírása (pl. *Ludovicus rex manu propria*), valamint a „saját utasítására” („*commissio propria domini regis*”) kitétel szerepel. A személynök végezhetett, illetve elrendelhetett jogselekményeket (idézés, iktatás, vizsgálat).

⁸⁴ Szatmár i. m. 465.

⁸⁵ Szatmár i. m. 437.

⁸⁶ Szatmár i. m. 431., 438., 442., 443., 444., 445.

⁸⁷ Szabolcs II. i. m. 691–695.

⁸⁸ Perényi oklt. i. m. 730–755.

⁸⁹ C. TÓTH Norbert: A királyi pár Csehországban 1522–1523. In: BAGI Dániel – FEDELES Tamás – KISS Gergely (szerk.): „*Köztes-Európa*” vonzásában. Pécs, Kronosz, 2012. 86.

⁹⁰ Ugocsa i. m. 143.

⁹¹ Szabolcs II. i. m. 792.

A kuriális bíróságon – amint láttuk, az uralkodó olykor személyesen is megjelent – az ország nagybírái – nádor, országbíró, kancellár, személynök⁹² –, ítélőmesterek, valamint ülnökök (assessores), mint bírótársak jelenlétében – ez utóbbiak száma időnként változott – ítélkeztek. 1495-ban még három főpap, három báró és tizennégy nemes,⁹³ három évvel később a nemesség befolyásának növekedését mutatja, hogy már csak két-két főpap és báró valamint tizenhat köznemes ülnökké választását érték el.⁹⁴ A nyolcados törvényszéken – meghatározott ünnepek nyolcadik napján összeülő bíróság –, valamint a rövid törvényszéken⁹⁵ a király,⁹⁶ később a nemesség által választott ülnökök – főpapok, bárók, illetve jogban járatos nemesek – vettek részt bírótársakként.⁹⁷ Az ítélkezés törvényességét kívánták szolgálni azzal a rendelkezéssel, amelyben megtiltották az uralkodónak, hogy a nyolcados törvényszéken indult pert meggátolja vagy akadályozza, illetve, hogy az e tárgyban kiadott levele érvényes legyen, ha az az ország szokásával ellentétes.⁹⁸ A bíráskodás akadálytalanságát igyekeztek biztosítani, amikor törvénybe iktatták, hogy az ítélkezéstől alapos (jogos) ok nélkül távolmaradó ülnök nemcsak tiszttségét, de méltóságát, javadalmazását⁹⁹ és fekvő jószágát is elveszti.¹⁰⁰ Akadt példa, hogy peres felek a bíróság eljárását fegyveresen akadályozták meg,¹⁰¹ ezt elkerülendő tiltották el a XV. század végén a fegyveres megjelenést a törvényszéken.¹⁰²

A király a közhiedelemmel ellentétben korántsem állt a törvények felett,¹⁰³ ugyanis a királlyal szemben indított perekben a nádor volt illetékes, mint bíró és épp ezért volt garanciális szabály, hogy a nádort a király ne egyedül nevezze ki, hanem ahhoz a rendek is hozzájáruljanak,¹⁰⁴ amint azt Ulászló nagy dekrétuma (1492) is kimondja.¹⁰⁵ 1488-ból maradt meg egy Győr vármegyei nyíltlevél, amelyben Győr vármegye hatósága emlékezetül adja („vicecomites, iudices nobilium electique et iurati nobiles comitatus lauriensis damus pro memoria”), hogy a királyi népek fegyveresen követtek el hatalmaskodást a felperes birtokán de ítéletet nem hoztak.¹⁰⁶ A Mátyás által elkövetett alkotmányértétek kivizsgálása körében felmerült törvénytelen birtokelkobzások

⁹² *CJH* 1486. évi LXVIII. tc. 1. §.

⁹³ *CJH* 1495. évi VIII. tc.

⁹⁴ *CJH* 1498. évi II. tc.

⁹⁵ *CJH* 1498. évi II. tc.

⁹⁶ *CJH* 1495. évi VIII. tc.

⁹⁷ *CJH* 1518. évi (bácsi) XXXIX. tc.

⁹⁸ *CJH* 1471. évi XII. tc.

⁹⁹ *CJH* 1507. évi III. tc.

¹⁰⁰ *CJH* 1507. évi III. tc. 2. §.

¹⁰¹ Máramaros i. m. 191.

¹⁰² *CJH* 1486. LXV. tc.

¹⁰³ *HK* II. i. m. 5. Werbóczy szerint a törvények elsősorban a királyt kötelezik, csak másodsorban a joghatósága alatt állókat.

¹⁰⁴ *CJH* 1439. évi II. tc., *HK* II. i. m. 39. A király személye szent és sérthetetlen volt, a tisztjei, jobbágjai által okozott károkat azonban köteles volt megtéríteni, bár nem az uralkodó személyesen, hanem a királyi jogügyszegő tartozott esküt tenni stb.

¹⁰⁵ *CJH* 1492. évi XXXIII. tc.

¹⁰⁶ Győr i. m. 92.

kapcsán mondták ki, illetve erősítették meg újra, hogy a királyt perbe lehet hívni, sőt hatalmaskodás terhe alatt köteles a király az elfoglalt birtokokat visszabocsátani és az okozott kárt, illetve a beszedett hasznot (például a birtokon szedett adót, vagy egyéb jövedelmet) visszaadni a jogos birtokosnak.¹⁰⁷

5. Az úriszék feletti felügyelet

Az úriszék, mint bírói fórum intézményét Anjou Károly királyunk 1328. évi dekrétuma már az ország szabadsága részének tekintette,¹⁰⁸ amelyet később Anjou Lajos is megerősített.¹⁰⁹ Az úriszéki bíróság a jobbágyok vonatkozásában büntetőügyek tekintetében csak magánbűncselekményeket bírálhatott el, közbűncselekményeket nem, ezek körét részletesen felsorolja Werbőczy.¹¹⁰ Ha a földesúr jogellenesen nem teljesítette e közjogi kötelezettségét, akkor a vármegye folytathatta le az eljárást.¹¹¹ A közbűncselekményt következképpen a vármegyei törvényszék volt jogosult elbírálni.¹¹² Más volt a helyzet, ha a földbirtokos megkapta a pallosjogot, hiszen ezzel a kiváltsággal a közbűncselekmények tekintetében is igazságszolgáltatási jogosultsággal rendelkezett jobbágysai, illetve a birtokán bármely nem nemes által elkövetett bűncselekmény felett, ekkor a vármegyéhez nem lehetett fellebbezni.¹¹³

Alkotmányos garancia volt, hogy földbirtokos köteles volt igazságot szolgáltatni jobbágyának.¹¹⁴ Tolna vármegye – szolgabírája jelentése alapján – 1407-ben tanúsítványt ad ki arról, hogy Marey Gyula nemes úr az igazságszolgáltatás tekintetében saját jobbágya felé nem teljesítette közjogi köteletségét.¹¹⁵ Az úriszék felett a vármegye felügyeleti jogot gyakorolt, az úriszék eljárásában a vármegye részéről két hiteles bizonyásznak (testimonium legale) kellett jelen lennie, akiknek jelentést kellett tenniük a vármegyének az úriszék eljárásáról.¹¹⁶ 1512-ben Batthyány Boldizsár horvát vicebán és zágrábi (fő)ispán bizonyítja, hogy Frangepán Mátyás úriszékén a saját jobbágyai dolgában nem szolgáltatott igazságot

¹⁰⁷ *CJH* 1495. évi I. tc. 1–2. §. „*Et si de hujusmodi occupationibus, ibidem constiterit evidenter; tunc statim, et in continenti, tam regia majestas, quam alii quicumque, talia talia occupata, absque omni dilatione, etiam cum restitutione fructuum medio tempore perceptorum, sub poena facti potentialis, remittere teneantur*”.

¹⁰⁸ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA i. m. 42.

¹⁰⁹ *CJH* 1351. évi XVIII. tc. 1. §.

¹¹⁰ *HK* I. i. m. 14.

¹¹¹ *HK* III. i. m. 26.

¹¹² *HK* III. i. m. 32.

¹¹³ Blagay oklt. i. m. 3., 121. IV. Béla király 1241-ben a Blagay család két tagját birtokaikon vérhatalommal (pallosjog) ruházta fel, 1406-ban Zsigmond adományoz Blagay Ferencnek és testvéreinek pallosjogot birtokaikon. Ld. BORSA IVÁN: *A Balassa család levéltára 1193–1526*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990. 106. [a továbbiakban: Balassa oklt.] Lajos király 1353-ban Balassa Miklósnak és Györgynek adományozott pallosjogot.

¹¹⁴ *HK* III. i. m. 25. 3. §.

¹¹⁵ Tolna i. m. 53.

¹¹⁶ *HK* III. i. m. 25. 6. §., 26. 7. §.; TRINGLI (2009a) i. m. 32.

a felperesnek.¹¹⁷ 1522-ben kelt oklevél tanúsága szerint Tolna vármegyében a szolgabíró úriszéki eljárásról a vármegyének írott jelentése alapján az ügyet áttették a vármegye elé, mert a földesúr részéről az igazság kiszolgáltatása nem történt meg.¹¹⁸ 1505-ből áll rendelkezésünkre egy Tolna vármegyei jogesetet, amelyben az alperes jobbágyfamiálisai (iobbagio et familiares) a törvényesen eljáró, adót szedő alispánokat és kíséretüket megverték, és mivel az ország régi szokása („iuxta regni consuetudinem”) szerint az alperes nem szolgáltatott igazságot – nem ítékezett úriszékén a jobbágyfamiálisai felett –, az Ulászló királynak írt jelentés szerint így a vármegye egésze (universitas comitatus) fogja azt megtenni.¹¹⁹ A vármegye egyben fellebbviteli fóruma is volt az úriszéknek, hiszen a jobbágy az úriszéktől (ha a nemes pallosjoggal nem bírt) a vármegyéhez, vagy egyházi törvényszékhez fellebbezhetett peres ügyében.¹²⁰

6. Összegzés

A sajátos magyar közjogi szellemiség és alkotmányos identitás hátteréül szolgáló, a közhatalom – király és nemzet közötti – megosztásán alapuló berendezkedés tette lehetővé tehát annak a konstrukciónak a kibontakozását, amelyet nemesi vármegyeként ismerünk. Ennek köszönhetően a XIII-XV. század folyamán, de különösen Hunyadi Mátyás és a Jagelló királyok alatt az önkormányzatiság eszméjét olyan magas fokra vitték, hogy a közösség legfontosabb ügyeit – a legszűkebb esetkör kivételével –, különösen az igazságszolgáltatást a vármegyei bírói fórumok keretében, elsősorban maguk között igyekeztek megoldani. Alapvető jelentőségűnek, az alkotmány(osság) fenntartásának, a nemzet jogainak, szabadságainak megoltalmazásában erős fegyvernek bizonyult ez a közjogi rendszer, amely a legnagyobb szükség idején valóságos fogódnót jelentett a nemzet kezében, különösen a Habsburg-abszolutizmussal szembeni fellépés eredményességét illetően.

A vármegyei és a családi oklevéltárak szolgáltatta források alapján a közvélekedéssel ellentétben megállapítható, hogy semmivel nem voltak kaotikusabbak az állapotok a Jagellók idején az igazságszolgáltatás terén, mint a megelőző korszakokban, sőt a bűncselekmények számának jelentős megugrása sem mutatható ki. Tokay Lajossal szólva „a kor szellemének megfelelően nálunk is sokszor kerül előtérbe az önérdék, de a pártok mégis az ország érdekében vívják harcaikat. Míg a középkorban másutt, mihelyt, a törvény ereje sorvadni kezd, patakokban folyik a honfivér, nálunk, a pór-lázadásról nem szólva, nagyarányú polgárháború nincs, mert a pártharcokat még a központi hatalom bukása után is mérsékli a közérdek”.¹²¹

¹¹⁷ THALLÓCZY Lajos – BARABÁS Samu: *A Frangepán család oklevéltára II. (1454–1527)*. Budapest, MTA, 1913. 280. [a továbbiakban: Frangepán oklt.]

¹¹⁸ Tolna i. m. 205.

¹¹⁹ Tolna i. m. 185., C. Tóth Norbert szerint a *iobbagio et familiares* jelentése nem – ahogyan korábban tévesen értelmezni szokták – jobbágyai és famiálisai, hanem összetett szó, jobbágyfamiálisok, vagyis olyan famiálisai a nemesnek, akik jobbágyszármazásúak (jogállásúak).

¹²⁰ HK III. i. m. 25. 5. §.

¹²¹ TOKAY Lajos: *Magyarország kormányszata a Jagelló-korban*. Békés, Petőfi Nyomda, 1932. 14.

